

Prosjektet er støttet av:

Fylkesmannen i Hordaland, Landbruksavdelinga
Landbruks- og matdepartementet
Museumssenteret i Hordaland
Miljødirektoratet

MUSEUMSSENTERET
i Hordaland

LYNGHEISENTERET

Lurevegen 1575

5912 SEIM

Museumssenteret i Hordaland

Tlf 56356410 / 55251080

www.lyngheisenteret.no / www.muho.no

post@lyngheisenteret.no

Foto: Mons Kvamme og Peter Emil Kaland

Layout: Reklamehuset i Knarvik

Hvorfor er det viktig å brenne lyng?

Lyngheisenteret
www.lyngheisenteret.no

Av Mons Kvamme
Lyngheisenteret på Lygra

Kontrollert brenning av lyng og einer er helt nødvendig for å drive utmarksbasert beitenæring langs Vestlandskysten. Dette kan vekke uro i nærmiljøet, og brannmyndighetene er noen steder skeptiske. Her skal vi forklare litt av bakgrunnen for denne formen for landbruk, og samtidig begrunne hvorfor dette er viktig - ikke bare for beitedyrene og landskapet, men også for den lokale brannsikkerheten.

Beitedyrene har forsvunnet

Vestlandsnaturen er i endring. Der det før gikk sauer og kyr som holdt landskapet åpent, har skog og kratt nå nesten fullstendig tatt overhånd. Bare unntaksvis ser vi i våre dager husdyr på utmarksbeite. Særlig i kystområdene skjer gjengroingen hurtig. De åpne kystlyngheiene går merkbart tilbake for hvert ti-år. Denne utviklingen skjøt for alvor fart etter at moderniseringen av landbruket startet på 1950-tallet.

Konsekvenser av gjengroing

Gjengroingen har flere konsekvenser. Mange arter som har sine leveområder i det åpne kulturlandskapet forsvinner. Kulturspor og kulturminner i landskapet gror ned og blir i mange tilfeller ødelagt. Bygninger faller sammen og gjerdestaurene råtner bort. På samme vis forsvinner den historiske arven som ligger i selve landskapet. De menneskeskapte naturtypene var en ressurs for mat- og virkeproduksjonen i det gamle landbruket. Når disse kulturlandskapene forsvinner går kunnskapen tapt om hvordan mat kan produseres ut fra våre lokale og naturgitte ressurser. Fremkommelighet, utsikt og opplevelsesverdier blir også kraftig redusert.

Villsau på beite i kystlynghei med god hevd.

Gammel lyng gjør landskapet brannfarlig

Et særlig problem ved gjengroingen er at den gjør landskapet mer brannfarlig. All vegetasjon kan brenne når det blir tørt nok, men der krattskogen blir dominerende er det ekstra grunn til å være oppmerksom. Her hopper det seg opp med brennbart materiale. Gammel lyng blir svært grov og produserer mer ved jo eldre planten blir. Samtidig er den mye mer utsatt for frost- og tørkeskader enn ung lyng. Derfor er gammel lyng oftest halvdød og lettantennelig i tørt vær. Den brenner med voldsom varme på grunn av alt vedmaterialet.

Einer til besvær

På Vestlandet sprer einer seg raskt på beitemark som ikke holdes i hevd. Den kan fort bli flere meter høy og kan utvikle tette, ugjennomtrengelige kratt. I tørt vær brenner den med eksplosiv kraft og ilden er da meget vanskelig å slukke. I nesten all gjengroende natur på Vestlandet er einer helt dominerende, den er så vanlig at vi ofte ikke tenker over at den er der. Og der det vokser opp skog, enten det er bjørk, furu eller rogn, så finner vi som regel et velutviklet kratt av einerbusker mellom trærne.

Tørt gress må alltid brennes mot vindretningen.

Ild i tørt gress

Gammelt fjorårgress er et annet risikomoment for brannspredning, særlig på vårvinteren før det nye gresset har begynt å spire. Gresset tørker fort opp og tar lett fyr. Det gamle ordtaket er virkelig en realitet: Ild i tørt gress beveger seg lynhurtig og kan spre en brann til nye områder før man rekker å blunke.

En tikkende bombe

Det er denne blandingen av gammel lyng, dødt gress, einerkratt og tørre kvister og greiner fra trærne, som forvandler landskapet til en tikkende brannbombe. Det trengs bare en gnist i tørt vær om våren, så eksploderer det hele. Og det tar ikke mer enn ca. 20 år fra beitedyrene forsvinner til bomben er klar!

I gjengroende lynghei skjer det en akkumulasjon av lettantennelig, brennbart materiale som gjør landskapet brannfarlig i tørt vær.

Utegangerdrift

Langs Vestlandskysten har det i flere tusen år vært vanlig å basere mye av husdyrholdet på utegangerdrift. På grunn av Golfstrømmen er vintrene her så milde at sauer, geiter og gjerne ungfé fint kan klare seg utendørs hele året. Her er lite snø og aldri sprengkulde. Men dyrene må kunne finne mat. Gress og urter visner om høsten og duger ikke til vinterbeiting. Røsslyngen derimot har masse små blader som er like grønne om vinteren som om sommeren. De har tilnærmet uendret fôrverdi gjennom hele året. Har dyrene derfor tilgang til store nok arealer med lyngheier, så har de ingen problemer med å komme seg gjennom en normalvinter på kysten av Vestlandet.

Villsau

I dag er det stort sett bare Gammel Norsk Sau, populært kalt Villsau, som holdes med utegangerdrift på Vestlandet. Dette er den gamle norske sauerasen som var vanlig over hele landet inntil begynnelsen av 1800-tallet. På 1950-tallet var det nesten bare i Austevoll i Hordaland at det ennå var noen flokker igjen, og like viktig, her hadde de tatt vare på de autentiske driftsformene knyttet til denne rasen. Gjennom en storstilt redningsaksjon ble sauerasen reddet, og de siste 30 årene har den fått et gledelig oppsving.

Grønne, velholdte lyngheier i januar.

Villsauen er svært godt tilpasset til å klare seg gjennom vinteren med de ressursene den finner ute på de vestnorske lyngheiene. Dessuten går dyrene regelmessig ned i fjæra for å spise tang så sant de har mulighet.

Næring i vekst

Villsauholdet er i dag en næring i vekst. På landsbasis utgjør det ca. 4% av det totale saueholdet i landet. Selv om dette ikke høres så mye ut, drives det aktivt i de fleste kommuner langs kysten fra Agder til Lofoten. Selv om dyrene er mindre og gir lavere slaktevekt enn moderne raser, er populariteten økende. Dette henger sammen med at kjøttet er ettertraktet og gir en høyere pris i markedet. Det er også ren mat som produseres uten soya eller importert kraftfor. Dessuten er disse dyrene langt flinkere til å beite på busker og trær og bidrar dermed til å redusere gjengroingen av kystlandskapet. Alt villsauhold skal være godkjent av landbruksmyndighetene. I likhet med andre sauer på beite i utmark, skal villsau ha ukentlig tilsyn gjennom hele året.

Andre utegangere

En annen sauserase som også egner seg godt til utegangerdrift er de ulike formene for Spælsau. Denne rasen ble avlet frem for ca. 100 år siden på grunnlag av to flokker med Gammel Norsk Sau fra ulike deler av landet. Noen få steder langs kysten finnes det ennå en geiterase, Kystgeit, som også holdes i utegangerdrift. Den hadde tidligere en mye større utbredelse. Til gjengjeld har en del bønder i de senere år begynt med den innførte Kashmirgeita, som godt klarer seg utendørs gjennom vinteren på Vestlandskysten.

Lyngbrenning skaper bedre beiter

De som driver med villsauhold og annen beitenæring langs kysten, er opptatt av å ha best mulig kvalitet på lyngheiene. Røsslyngplanten er en god beiteplante så lenge den er ung, men den vil gradvis begynne å bli forvedet og grovere i veksten, og da taper den forverdi. For å unngå dette har det til alle tider vært vanlig å sette fyr på den gamle lyngen og brenne den vekk. Når dette gjøres på rette måten vil lyngplanten skyte opp igjen fra røttene samme år eller året etter brannen. Samtidig spirer store mengder røsslyngfrø som i årenes løp har havnet i jorden. Brenningen skaper på denne måten en foryngelse av lyngbeitene som raskt får et høyere forinnhold enn før.

Kystgeita i sitt rette element.

Et gode for naturen

Det er ikke bare lyngfrøene i bakken som våkner til liv etter en brann, også frø fra en rekke gress og urter får nå en mulighet til å spire. Dette skaper gode sommerbeiter de første årene etter brenning, og det bidrar til å opprettholde artsmangfoldet i lyngheiene. På samme måte er det en lang rekke insekter som reagerer positivt på lyngbrenning, og der det er insekter kommer det fugler. Lyngheier i aktiv drift har etter hvert blitt et stadig viktigere tilholdssted for fuglearter som i dag begynner å få problemer med å finne andre tjenlige leveområder.

Holder landskapet åpent

I tillegg til å skape bedre beiteforhold for dyrene, har lyngbrenningen også en annen praktisk funksjon. Ved regelmessig kontrollert avbrenning av lyngbeitene hindrer man effektivt at busker og trær får vokse til. Normalt vil beitedyrene ta de fleste unglantene, men de som likevel klarer å etablere seg vil brenningen stoppe. Spesielt viktig er dette for å holde kontroll med einerbuskene. Når einer brenner så dør den, i motsetning til røsslyngen som vokser opp igjen fra røttene etter brann.

Skader ikke jordsmonnet

Lyngbrenning er et arbeid hvor kunnskap og erfaring har avgjørende betydning for et vellykket resultat. Fremfor alt er det viktig å passe på at man ikke mister kontrollen over ilden, og at brenningen ikke får uønskede skadevirkninger. For å unngå det siste er tidpunktet svært viktig. Lyngbrenning skal foregå i vinterhalvåret. Mellom 15. april og 15. september er det etter norsk lov ikke tillatt å gjøre opp ild i utmark uten brannvesenets godkjenning. Også rent biologisk er dette en fornuftig bestemmelse. I ekstreme tilfeller kan man risikere at det fra midten av april har blitt så tørt at jordsmonnet tar fyr. Da brenner de øvre jordlagene opp, og de frøene og røttene som skulle gi nytt liv til brannflaten blir ødelagt. Slike problemer risikerer man ikke tidligere på vinteren. Selv ikke etter storbrannen i 'tørkevinteren' 2014, da 10 km² med gammel lyng og einer brente opp på Frøya, tok jordsmonnet særlig skade. Hensynet til hekkende fugler og annet dyreliv tilsier også at lyngbrenningen bør avsluttes rundt midten av april.

Grønt og frodig med nyspirende røsslyng, bjønnskjegg og dvergbjørk, et halvt år etter 'katastrofebrannen' på Frøya i 2014.

Valg av rett tidspunkt

Det er ikke nødvendig å vente til april med å brenne lyng. De fleste år kommer det godværsperioder tidligere på vinteren, og særlig i kombinasjon med barfrost tørker lyngen fort opp. Det går også fint an å brenne utover på høsten. Det kan være gode forhold i slutten av september og begynnelsen av oktober. Hvis det har vært en tørr sommer må man være sikker på at jordsmonnet har blitt fuktig igjen. Noen steder kan det være interessekonflikt mellom behovet for lyngbrenning og hensynet til tidlighekkende fugl om våren. I slike situasjoner bør man være spesielt oppmerksom på muligheten for å brenne tidligere på vinteren eller om høsten.

Brenn i mosaikk!

Et viktig mål ved regelmessig lyngbrenning er å skape god mosaikkstruktur i landskapet. Dette gir de beste beiteforholdene for dyrene, det er optimalt for biologisk mangfold og variasjon i landskapet, og det vil etter hvert gjøre arbeidet med lyngbrenning lettere og tryggere. Der man har brent ett år, vil det neste år være lett å stoppe ilden. Hvor store de enkelte brannfeltene skal være er selvfølgelig mye opp til terrenget og landskapsformene, men mange steder kan felt på ca 20 daa være passelig. Men i noen situasjoner kan det være aktuelt å ha større felt, i andre sammenhenger kan det være at feltene blir mindre.

Den viktige planleggingen

Kontrollert lyngbrenning krever god planlegging. Det må tenkes grundig gjennom hvor det skal tennes på og hvor og hvordan ilden skal slukkes. Vind og terrengforhold må vurderes nøye. Best kontroll med ilden har man ved å brenne mot vinden. Men på Vestlandet blir det ikke alltid tørt nok til at det lar seg gjøre. Branngater, hvor ilden ikke kan komme videre, må vurderes før man setter i gang. Tre ting som også er svært viktig: Nok mannskap, tjenlig slukningsutstyr, varsling av brannvaktene. Selv med god kontroll på brannen vil det alltid bli mye røyk, og folk vil da ringe brannvaktene. Hvis de ikke er informert på forhånd, må de rykke ut. Og skulle det skje et uhell, vil man raskere kunne få hjelp når brannen er varslet på forhånd.

Brannfrekvens

Hvor hyppig det er behov for å brenne samme areal vil også være avhengig av lokale forhold, blant annet beitetrykk og tilveksten til røsslyngen. For Vestlandet ble det for 100 år siden anbefalt å brenne mellom 5 og 10 prosent av lyngarealene hvert år. Dette stemmer bra med våre erfaringer fra Lyngheiseret, hvor en gjennomsnittlig brannhyppighet på ca. 15 år har gitt godt resultat.

En eldgammel tradisjon som nesten forsvant

De eldste spor etter systematisk lyngbrenning fra Vestlandet er nesten 5000 år gamle. Det er en av de eldste driftsformene vi kjenner fra norsk landbrukshistorie, og det var en integrert del av kystlandbruket på Vestlandet frem til 1950-tallet. Den massive gjengroing av kystlandskapet siden den gang har foregått i takt med den avtagende bruken av lyng- og andre utmarksbeiter. Den økende brannfaren dette medfører blir vi stadig oftere minnet om.

Lyngheidrift øker brannsikkerhet

I takt med det økende villsauholdet er det også en voksende interesse for lyngbrenning for å få gode helårsbeiter for sauene. I kystbefolkningen er det også en tiltagende skepsis til den omfattende gjengroingen og tilplantingen som foregår rundt dem. Det brennes derfor mer lyng og kratt i dag enn det gjorde for 10 år siden. Så lenge dette gjøres forsvarlig er det et ubetinget gode både for villaunæringen, naturen selv og for brannsikkerheten. En ukontrollert brann i et velholdt lyngheilandskap med ung frisk røsslyng, er ikke vanskelig å stanse. Når det derimot begynner å brenne ukontrollert i et forbusket tilgroingsområdet med gammel halvdød lyng, er brannen langt vanskeligere å slukke.

Brannmenn og villaubønder i samarbeid om lyngbrenning i Aukra kommune.

Villaunæring og brannvernet har felles interesse

For at flest mulig skal få tilgang til den kunnskapen som er nødvendig for å drive kontrollert lyngbrenning på en sikker måte, arrangerer Lyngheiseret hvert år flere kurs i samarbeid med landbruks- og miljømyndighetene og ulike private aktører. I noen kommuner er det også et nært samarbeid mellom villaunæringen og det lokale brannvern. Dette er helt logisk. Velholdte lyngheier gir gode helårsbeiter for sauene, samtidig er det god beredskap mot de mange ukontrollerbare skog- og buskbranner vi ser stadig flere eksempler på i vår tid.

